

C. A. ROSETTI-TIPOGRAF, EDITOR ȘI LIBRAR

de ALEXANDRU CEBUC

În istoria orașului București, tiparul a jucat un rol deosebit de important, fiind unul din factorii principali care a contribuit la răspîndirea culturii scrise, atât religioase cît și laice.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin înființarea primelor tipografii private, monopolul bisericii asupra tiparului încetează, iar activitatea tipografiilor mitropolitane, episcopale și mănăstirești, ocupă un spațiu din ce în ce mai restrîns.

Odată cu învoirea de a deschide ateliere tipografice, proprietarii acestora au obținut și privilegiul de a nu se aproba înființarea altor tipografii, ceea ce a stăvilit un timp dezvoltarea tiparului în ritmul cerut de mișcarea culturală în ascensiune.

Dar, „conducerea unei tipografii însemna în primele decenii ale sec. al XIX-lea, divizarea însăși a artei, științei și literaturii”¹.

Așa se explică la noi, faptul că primii tipografi particulari au fost oameni de știință și litere. Dintre aceștia, semnalăm pe dr. Constantin Caracaș, Ion Heliade Rădulescu, C. A. Rosetti, Gh. Asachi, Mihail Kogălniceanu, George Barițiu și alții².

Cel căruia ne-am propus în rîndurile de față să-i consacram cîteva pagini — C. A. Rosetti — s-a născut la 2 iunie 1816³ în orașul București, ca fiu al boierului Alexandru Rosetti, secretar particular al domnitorului Ioan Gheorghe Caragea.

După terminarea cursurilor elementare în casa părintească, urmează mai departe la Colegiul Sf. Sava, după care, la vîrsta de 17 ani, intrînd în armată, obține gradul de sublocotenent de cavalerie. Datorită

¹ Dan Simonescu, „Mihail Kogălniceanu ca tipograf și editor la Iași, în *Studii și cercetări de bibliologie*, vol. II, Editura Acad. R.P.R., Buc. 1957, p. 168.

² Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi, pînă la 1918*, Buc., Ed. Științifică, 1968, p. 143.

³ Aurel Rotaru, C. A. Rosetti, 1816—1885, Extras din *Anuarul Gimnaziului comercial de băieți*, Vaslui, 1939, p. 6; V. Maciu, C. A. Rosetti, 150 de ani de la nașterea sa, în *Contemporanul* din 3 iunie 1966; N. Adăniloaie, C. A. Rosetti 150 de ani de la naștere, în *Scînteia*, 1 iunie 1966; Dan Berindei C. A. Rosetti în *Presa Noastră*, nr. 6/1966.

relațiilor pe care tatăl său le avea pelingă domnitor, îndeplinește funcția de aghiotant al domnitorului până în anul 1838, apoi șef al poliției în orașul Pitești (1842) și apoi președinte al tribunalului comercial din București.

Pentru a dispune de un capital necesar înființării unei librării și probabil pentru a cumpăra mașinile necesare înjghebării unei tipografii, în anul 1844 vinde moșia părintească „Obedenii“. Acest fapt a produs un adevărat scandal în rîndul rudelor, care nu erau de acord cu principiile sale, arătîndu-i „că le face numele de ris“⁴.

Într-o asemenea situație, pentru a da o oarecare satisfacție superficialității vanitoase a rudelor — bineînțeles în bătaie de joc — anunță că nu-l va mai chema din acel moment „Rossetti“ cu doi de „s“, ci cu unul singur.

Acest fapt nu a fost suficient pentru a convinge pe cei din jurul său, care au intervenit pe lîngă domnitor să-i refuze patenta înființării unei librării și tipografii.

După multe stăruințe, Rosetti, obține dreptul de a „vinde și tipări lucrări folositoare“. Dar pentru a răspunde celor care îi erau potrivnici, el scrie în 1843 cunoscuta satiră „Fracul meu“, prin intermediul căreia își arată tot disprețul pentru o parte din societatea așa-zisă „înaltă“, care nu-l înțelegea.

La sfîrșitul anului 1845, Rosetti pleacă la Paris cu scopul de a studia și unde de fapt va lua legătura cu o serie de tineri români ce se aflau acolo pentru același scop. Așa, de pildă, el se întîlnește și menține relații intime cu Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, frații Ion și Dumitru Brătianu și alții.

El mai întreținea legături cu Louis Blanc și audia cursurile lui Jules Michelet și Edgar Quinet.

Începînd cu anul 1846, dedicîndu-se activității editoriale, pentru început se mărginește la această tipografie⁵ pe care o conducea împreună cu asociatul său Enric Winterhalder⁶ și la o librărie situată pe Podul Mogoșoaiei nr. 18 (peste drum de fosta terasă Oteteleșanu), pe

⁴ C. Borănescu-Lahovary, C. A. Rosetti, Ed. Cartea Românească, f. an, p. 13.

⁵ C. A. Rosetti ca tipograf, București 1903, p. 9 și 24; Grigore Crețu, I. Antonovici, *Tipografiile, xilografiile, librăriile și legăturile de cărți din Birlad*, București, 1910, p. 23.

⁶ Austriac de origină, servind la 1829 în recent înființata armată a Valahiei, cînd leagă cu C. A. Rosetti o prietenie pe viață, E. Winterhalder înființează cu acesta firma care le poartă numele, participă la pregătirile și desfășurarea revoluției din 1848 și e împămîntenit pentru activitatea sa de guvernul provizoriu revoluționar. Bucurîndu-se de un mare prestigiu printre aderenții grupării radicale din Muntenia, fiind considerat de către aceștia ca un economist de seamă, Enric Winterhalder va ocupa în țara noastră înalte funcțiuni. La un moment dat va fi numit secretar general al Ministerului de Finanțe și vicepreședinte al Consiliului superior de comerț și industrie, care a funcționat pe lîngă Ministerul Agriculturii, Comerțului, Industriei și Lucrărilor Publice (vezi în acest sens scrisoarea lui Enric Winterhalder către Vintilă C. A. Rosetti, publicată în *Românul* de la 18 aprilie 1885, p. 349; *Românul*, 10 august 1867, p. 671).

care o avea așa cum arătam mai sus încă din anul 1839, sub denumirea de „stabilimentul C. A. Rosetti“⁷.

Librăria lui C. A. Rosetti și E. Winterhalder funcționa, începînd din anul 1846, sub firma amintită și luase ființă — după cum se arată într-o înștiințare datată cu 4 aprilie același an — prin cumpărarea „Așezămîntului bibliografic“ a d-lui Fred Waldbaum⁸ întemeiat cu 20 de ani în urmă și cumpărînd pe lingă librărie „o tipografie, un cabinet de ceterie, o magazie de muzică, de hîrtie și de obiecte de artă“⁹.

Toate izvoarele consultate menționează faptul că este probabil ca C. A. Rosetti, împreună cu Enric Winterhalder să fi preluat și tipografia „Pitarului Pencovici“, datorită faptului că anul 1845, anul dispariției acesteia, coincide cu anul apariției ca asociați a lui Rosetti și Winterhalder.

În mod cert însă, cei doi asociați au cumpărat în noiembrie 1846, la prețul de 17 381 lei o instalație tipografică, comandată de „Societatea pentru literatură română“, în Germania la firma „Brochhaus“, pentru tipărirea ziarului „Prietenul Tinerimii“, ca și a altor lucrări literare¹⁰.

În cadrul acestei tipografii au apărut o serie de lucrări secrete ale Comitetului revoluționar din anul 1848.

În timpul evenimentelor din anul 1848 lucrătorii tipografi din București au participat în mod efectiv atît prin activitatea lor la propaganda în slujba revoluției cît și prin persoana lor la toate evenimentele ce s-au desfășurat în Capitală.

În coloanele ziarului „Pruncul Român“, ne este relatată manifestarea din 15 iunie 1848 la care au participat și lucrătorii tipografiei lui C. A. Rosetti : „Marți 15 iunie se făcu în cîmpul Filaret, numit prin decret „Cîmpul Libertății“, o serbare care cu toate că nimic nu era pregătit, ci toate improvizate, era cea mai frumoasă ce am văzut în viața mea. Guvernul provizoriu, miniștrii, tot clerul cu sfintele moaște ale patronului orașului, toată garnizoana Capitalei cu artileria, toată garda națională, toate corporațiunile, și cu un cuvînt toți locuitorii orașului se adunaseră la Cîmpul Libertății, unde se afla un cort mare și un baldachin făcut cu ramuri verzi“¹¹. După ce Voinescu a rostit o cuvîn-

⁷ De altfel, după anul 1830, la București existau cîteva librării printre care cea a lui „Gheorghe Libreru“ (unul din primii librari de carte românească), Visarion Rus, C. A. Rosetti, E. Winterhalder, George Ioanid, ș. a.

⁸ În legătură cu cabinetul de lectură a lui Fred Waldbaum — mod de funcționare și conținutul fondului de cărți — vezi *Catalogue des livres français qui se donnent en lecture à la librairie de la Cour*, de Fr. Waldbaum, Buc. 1838.

⁹ Biblioteca Acad. R.S.R., *Foi volante*, nr. 89, apud, N. Liu, *Nicolae Bălcescu, E. Winterhalder și biblioteca Magazinului Istoric în Studii și Cercetări de bibliologie*, vol. II, Ed. Acad., R.P.R., București 1957, p. 150.

¹⁰ C. A. Rosetti ca tipograf. Omagiu din partea Institutului de Arte Grafice „Carol Göbl“ S-or I. St. Rasidescu, cu ocaziunea dezvelirii monumentului său în ziua de 20 aprilie 1903, cu o scurtă descriere a serbării și discursurile pronunțate cu această ocaziune. Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl“, București 1903, p. 9—10.

¹¹ *Anul revoluționar 1848 în Principatele Române 1821—1848*, iunie 20, Tomul I, București, 1902, pag. 523, 590—591, 670.

C. A. Rosetti ofițer aghiotant

tare — relatează articolul — a urmat o slujbă religioasă, sfîntirea steagurilor tricolore ce purtau deviza „Dreptate — Frăție“ după care a urmat depunerea jurămîntului de către guvern, cler, garda națională, oștirea și apoi poporul.

Tipografii Capitalei, s-au prezentat la această serbare cu un teasc mic „din ofițina d-lui Kopaing, pus pe un car tras de patru cai împodobiți cu panglici albastre, galbene și roșii, pe care se aflau doi șefi de tipografie ; Domnii Kopaing și Winterhalder stînd înaintea teascului și ținînd în mînă steagul libertății, iar factorul tipografiei lui C. A. Rosetti și Winterhalder ședea înaintea lor, rezemîndu-i. Împrejurul teascului se

aflau lucrătorii“¹². Pe tot parcursul traseului din Podul Mogoșoaiei, din fața palatului și pînă în cîmpul Filaret, acolo, ca și pe drumul de întoarcere, tipografii lui C. A. Rosetti au tipărit cu acel teasc o poezie cu caracter revoluționar pe care pe loc, în foi volante o distribuiau populației.

Analizînd pregătirile ce se făceau în preajma revoluției, Ion Ghica arăta în cunoscuta scrisoare adresată lui Nicolae Bălcescu : „Librăria¹³ devenise un punct de întîlnire al tinerimii, de unde se împărțeau în toată țara știrile politice ce soseau din Europa. Mai mult, mijloacele bănești cu care vor fi cumpărate între altele, în vederea insurecției armate, toate puștile și pistoalele care se găseau în prăvăliile din București și Ploiești, pentru a fi împărțite tinerilor și oamenilor din popor care cereau a se arma erau păstrate tot la librăria lui Ruset, depuse în lada de fier“¹⁴.

Iar întrunirile secrete ale societății „Dreptate-Frăție“, sub conducerea căreia se făceau aceste pregătiri revoluționare, s-au ținut — scrie I. G. Bibicescu — chiar în casele unuia din proprietarii librăriei „la Rosetti în strada Izvorului, mai spre centru de grădina cu cai și urmăară acolo pînă cînd poliția începu a înconjura casa în fiecare noapte“¹⁵.

Înfrîngerea revoluției de la 1848, a însemnat o grea lovitură pentru afacerile librăriei Rosetti și Winterhalder, ca fost centru al activității revoluționare, în care ambii proprietari fuseseră implicați și în urma căreia unul dintre ei se afla chiar urmărit și în exil.

„Am deschis eri ușa prăvăliei — îi scria E. Winterhalder lui C. A. Rosetti la Paris la 3 oct. 1848 — însă numai pe jumătate, căci etalajurile nu le-am scos — Neguțătorii toți au deschis și așa n-am avut ce face, n-am vrut să fiu singur închis, căci începuse a se vorbi în piață că n-a închis magazia din partea poliției“¹⁶.

Iar peste cîteva zile, la 7 oct., tot Enric Winterhalder îi scrie aceluiași C. A. Rosetti : „Lucrez să fac catagrafia și de voi putea să vînz așezămîntul nostru, socotesc că va fi ceea ce vom putea face mai bine —“ și mai departe, explică de ce a luat această hotărîre : „Din zi în zi merge mai rău... Tu ești exilat și eu amenințat cu închisoarea, cu transportația peste graniță și chiar cu spînzurătoarea ; pe de altă parte e anevoiță de a strînge ceva din datorii“¹⁷.

La rîndul său, C. A. Rosetti, plin de îngrijorare și lipsit de sprijin în exil, referindu-se la activitatea sa, scria într-o scrisoare adresată generalului Tell : „Dece ai uitat că în acele momente literele tipografiei mele se prefăceau în gloanțe și se împărțeau la popor, și cele ce mai rămăseseră le întrebuițau a doua zi ca să vă laud pe voi“¹⁸.

¹² *Ibidem*, pag. 670—671.

¹³ Este vorba de librăria lui C. A. Rosetti.

¹⁴ Ion Ghica, *Scrieri*, vol. II, București, 1914, p. 394 și urm.

¹⁵ I. G. Bibicescu, *1848 în România*, București, 1898, p. 60.

¹⁶ N. Lișu, *op. cit.*, pag. 157.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Inceputul institutului de arte grafice Carol Göbl, de la 1837 pînă la 1901, din Carol Göbl 20 ani, 1876—1901*, București 1901 p. 19.

În dubla sa calitate de tipograf și librar, C. A. Rosetti a stimulat și a reușit să tipărească în stabilimentul său, un mare număr de lucrări literare sau cu caracter istoric ca și numeroase ziare.

Așa de pildă, numai în perioada anilor 1845—1848, reușește împreună cu Enric Winterhalder⁴⁹ să editeze un mare număr de lucrări ale personalităților culturale ale vremii în condițiuni grafice din ce în ce mai reușite.

Printre lucrările tipărite în stabilimentul C. A. Rosetti și E. Winterhalder în această perioadă (1845—1848), amintim :

„Principii generale de muzică europenească modernă“ de I. Wachmann ; „Socotelile de lucrările asociațiunii literare pe 1845“, de I. Voinescu II ; „Poesii“, de D. Bolintineanu ; „Din crimele celebre“ de Alexandru Dumas ; editorialul „Bukarester Deutsche Zeitung“ redactat de Carl Schwerder ; „Învățătorul primar“, traducere din limba franceză de I. Brezoianu ; „Catalog de cărți româno-franceze“ de C. A. Rosetti și E. Winterhalder ; ziarul „Pruncul Român“, editat de C. A. Rosetti de la nr. 1—35, între 12 iunie 1848 și 2 septembrie 1848 și alte numeroase lucrări cu caracter literar și politic.

Așa cum arătam mai sus, în urma evenimentelor din 1848 C. A. Rosetti fiind obligat să părăsească țara împreună cu alți revoluționari, tipografia sa a continuat să execute lucrări sub conducerea lui Enric Winterhalder pînă în anul 1852 cînd o vinde din nou tipografului Waldbaum, iar nu după multă vreme, și acesta o revinde lui Ferdinand Ohm. Librăria, a fost luată de cumnatul lui C. A. Rosetti, E. Grant care la rîndul său o vinde lui Ulrich, iar acesta, după un scurt timp o revinde lui E. Graeve.

Din momentul exilării lui C. A. Rosetti în 1848 și pînă la încetarea activității tipografice prin vinderea de către Winterhalder a stabilimentului — 1852 —, în tipografia lui Rosetti și Winterhalder, condusă în această perioadă de E. Winterhalder, au apărut de asemenea un mare număr de lucrări din care amintim : „Prăsierea duzilor și creșterea gîndacilor de mătase“, de G. Poenaru ; „Gramatica elino-română“, de I. Maxim ; „Baba Hîrca“, comedie în 2 acte și 3 tablouri de Mateiu Mîllo ; „Notițe de învățăturile ce se predau cinurilor de jos în școalele întocmite la ștaburile divisiilor de artilerie rusească“, traducere din limba rusă de Polcovnicul I. Paznanski ; „Regulament ostășesc — Exercițiul de batalion“, traducere de A. D. Macedonski ; „Logofătul satului“ ; vo-devil național în trei acte, de I. Dumitrescu ; „Calendarul popular“, de C. A. Rosetti și Enric Winterhalder, și altele.

După întoarcerea din exil în anul 1857, C. A. Rosetti, desfășoară o și mai bogată activitate editorială și tipografică.

Înglobînd la un loc cartea literară, cartea didactică și presa, el pregătește de fapt drumul vieții editoriale românești moderne.

⁴⁹ Lui i se datorește în mare măsură temeinica organizare și buna desfășurare a întreprinderii, precum și legătura cu editurile, anticariatele, librăriile din Germania sau Austria.

În această epocă, editura și tipografia sa, ca și a celorlalți colegi de breaslă bucureșteni erau principalele mijloace de promovare a ideilor politice, motorul acțiunilor politico-sociale.

El scoate un nou ziar intitulat „Românul” al cărui prim număr apare la 9 august 1857, ziar bisăptăminal, întrucît Rosetti nu mai dis-

C. A. Rosetti și Maria Rosetti în timpul exilului
la Paris.

punea de o tipografie, pînă în momentul organizării uneia noi, ziarul a apărut în tipografia sa veche, acum proprietatea lui Ferdinand Ohm, iar din 14 februarie 1858, apare în noul său stabiliment.

Librăria lui Rosetti se afla și ea instalată în această perioadă pe Podul Mogoșoaiei nr. 18. La puțin timp după apariția ziarului Românul,

Rosetti, pentru a mări capacitatea noii sale tipografii cumpără o parte din instalațiile tipografului Kopaing împreună cu mașina și o parte din tipografia lui Ohm, instalind tot acest utilaj al noului stabiliment în încăperile Hotelului Bossel situat pe Calea Victoriei — și începe o activitate tipografică deosebită.²⁰

La acest sediu, în perioada anilor 1858—1859, în afara ziarului „Românul”, au mai apărut ziarele „Traianu”, „Tînțarul”, ca și un număr apreciabil de lucrări literare și cu caracter politic:²¹

„Memoire sur l'organisation de la force armee le deux Principautes roumaines reunies”, de G. Adrian; „Revoluția lui Tudor Vladimirescu” de M. Cioranu; „Părăsitul sau meșteșugul de a-și face noroc”, de Schiller, comedie în 5 acte, tradusă de E. Winterhalder; „Calendarul” pe 1859, de C. A. Rosetti; „Descrierea uniformei școlilor militare, a școalei de medicină și a companiei de infirmerie din Principalele Unite” etc.

Avînd în vedere principiile politice avansate ale lui C. A. Rosetti ca și perioada îndelungată în care el și-a desfășurat activitatea în mijlocul lucrătorilor tipografi, în această perioadă fiind director al ziarului „Românul” și proprietar al imprimeriei în care acest ziar se tipărea, sprijină în mod efectiv inițiativa înființării în anul 1857 a „Asociației de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi din România”²².

Statutele acestei „asociații” au fost redactate de Enric Winterhalder, apoi au fost aprobate de adunarea fondatorilor la 8 septembrie 1858 iar societatea și-a început activitatea la 1 octombrie 1858²³.

Iar pentru modul în care el a încurajat comerțul din Capitală, negustorii bucureșteni, au luat hotărîrea și în anul 1860 l-au ales „staroste al comercianților din București”.

În ceea ce privește utilizarea tipografiilor în general, — în Țara Românească — trebuie să facem precizarea că în prima jumătate a secolului XIX-lea, s-a făcut un pas înainte. În locul preselor de lemn, sînt introduse presele metalice.

Tipografiile sînt înzestrate cu mijloace pentru turnatul literelor, cu ornamente tipografice și vignete aduse în cea mai mare parte din Viena și uneori din Germania.

Presele mecanice, deși cunoscute la București, ele nu au fost folosite. Așa de pildă, tipograful Kopaing, a adus încă din 1845 o presă

²⁰ „Tipografia lui C. A. Rosetti, librar și comisionar, se deschide peste cîteva zile și are onoarea a recomanda publicului pentru tot felul de lucrări tipografice. Se va sili a mulțami persoanelor ce îl vor da preferință printr-un tipar corect, curat și frumos și prin exactitatea cu care își va împlini făgăduielile sale; persoanele care vor binevoi a se servi de dînsa sunt rugate a se adresa la librăria G. A. Rosetti, Calea Mogoșoaii nr. 18, sau la stabilimentul tipografiei, Calea Brezoianu 10.” N. I. Angelescu, *op. cit.*, p. 6.

²¹ N. I. Angelescu, C. A. Rosetti *prim staroste al negustorilor bucureșteni*, 1816—1885, Inst. de Arte Grafice *Luceafărul*, S. A. București, 1932, p. 6.

²² Vasile Maciu, *Începutul mișcării muncitorești și al celei socialiste; Mișcări țărănești în anii 1864—1878; Istoria României*, IV, Academia Republicii Socialiste România, București, 1964, p. 488.

²³ Ziarul *Românul*, anexă la numărul de la 9/21 oct. 1858; *Studii*, X (1957), I, p. 66; Const. C. Angelescu, *op. cit.*, p. 65.

mecanică dar care nu a fost folosită din lipsa unui specialist, decît începînd cu anul 1852 — Kopaing este şi cel dintîi tipograf din Bucureşti care a adus o maşină cilindrică.

C. A. Rosetti pentru a îmbunătăţi procesul tipografic, aduce din străinătate o hirtie de o calitate superioară şi pe care printr-un anunţ²⁴ o recomandă şi altor tipografi şi clienţi ai săi.

În calitate de conducători tehnici în tipografia lui Rosetti, s-au succedat Ferdinand Ohm pînă în 1863, cînd încetînd din viaţă a fost urmat de Petre Ispirescu²⁵, iar după plecarea acestuia în 1865 i-a urmat Ion Albescu care s-a preocupat de mersul tipografiei şi pe timpul suspendării ziarului „Românul” şi apoi, pînă în 1868 de C. Petrescu Conduratu.

Avînd în vedere afinităţile sale faţă de vechii lucrători din tipografia sa, C. A. Rosetti, în urma plecării lui Conduratu în anul 1868, hotărăşte ca postul de director tehnic să fie ocupat în mod alternativ de patru din lucrătorii cei mai vechi.

Primul care a ocupat această funcţie, a fost Alexandru Grecescu, care, datorită aprecierilor colegilor săi a rămas neschimbat mai multă vreme.

Ziarul „Românul” i-a ocupat aproape tot restul vieţii sale.

În coloanele sale, Rosetti a promovat ideile liberale ale partidului pe care l-a sprijinit. La acest ziar Rosetti era director şi redactor. El scria studii politice, de drept, economice, politică, finanţe etc., făcea zilnic reportajul întrunirilor politice. A făcut aceasta, spunea el, „ajutat fiind de oamenii care credeau în ţara lor, o iubeau şi se întăriseră prin suferinţe şi pentru că avea cu el o naţiune întreagă civilizată şi democratică”²⁶.

În această perioadă în tipografia lui Rosetti s-au tipărit numeroase ziare şi lucrări, dintre care amintim: „Anunţatorul generaţiunii române”, (1864) ziar săptămînal scos de Eugeniu Carada; „Constituţiunea”, (1864) de Ion Pală; „Românul de Duminecă”, de C. A. Rosetti ce apărea în locul Românului care fusese suspendat la 26 iulie 1864 pînă la 12 februarie 1865; „Reforma” de I. G. Valentineanu (1864); „Mama şi Copilul”, ziar de duminecă de Maria C. A. Rosetti, (1865); „Revista Dunării” de Gr. Serurie (1865); „Artistul”, foaie teatrală şi

²⁴ „...este trainică, frumoasă şi bună sub toate raporturile şi cu care se slujeşte în Europa toate ministerele, pentru actele oficiale ce trebuie păstrate de toţi oamenii pentru documentele şi hîrţile de familie; această hîrtie, cheazăuită de cea mai bună calitate şi pe care o recomand cu tot dinadinsul domnilor miniştri, divanurilor judecătorilor şi tuturor particularilor, se poate găsi la stabilimentul meu de librărie de pe Calea Mogoşoaiei nr. 18. C. A. Rosetti librar şi comisionar” N. I. Angelescu, *op. cit.*, p. 4.

²⁵ O pagină din istoria tipografiei române contemporane. Tipograful Carol Göbl, XXV de ani de muncă, Bucureşti, 1901, p. XVIII şi p. XXVII; C. A. Rosetti ca tipograf. Omagiu din partea Institutului de arte grafice Carol Göbl, s-sor I. St. Radidescu, cu ocasiunea desvelirii monumentului său în ziua de 20 aprilie 1903, Bucureşti, 1903, p. 35; *Tribuna română*, 6 februarie 1864, p. 3; Constantin C. Angelescu, *Contribuţii la istoricul asociaţiei lucrătorilor tipografi din România (perioada 1858—1865)*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, II, 1965, Iaşi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, pag. 64.

²⁶ A. Rotaru, *op. cit.*, p. 15.

literară bisăptăminală de I. G. Angelescu ; „Asmodeu“ ziar umoristic (1869—1870) și altele.

De asemenea, amintim printre lucrările mai de seamă : „Mănăstirile bucovinești“, de Cezar Boliac ; „România sub principele Bibescu“, de C. D. Aricescu ; „Meditații, elegii etc.“, proză și versuri de Gr. M. Alexandrescu ; „Mănăstirile zise închinare“ de Cezar Boliac ; „Istoria Românilor, biografii române după metoda catehismă pentru școalele primare, satești și militare cu întrebări și răspunsuri“, de V. A. Urechia ; „Statistica medicală a Eforiei Spitalelor Civile din București pe anii 1864—1865—1866 ; „Cleopatra, regina Egiptului“, de D. Bolintineanu etc.

În această perioadă tipografia se afla instalată în Piața Sf. Gheorghe Nou.

După înlocuirea lui C. Conduratu de la administrație în 1868, C. A. Rosetti încredințează conducerea stabilimentului său lui Ghiță Popescu. Dar, având în vedere greutățile financiare prin care trecea, C. A. Rosetti face o încercare — fără reușită — de a vinde tipografia lucrătorilor din atelierul său. Nereușind, în 1873 o vinde lui D. A. Laurian care, se asociază pentru un an cu Conduratu. După un an, în 1874, datorită unor neînțelegeri, ei se despart rămânând ca singur proprietar Laurian, avându-l conducător tehnic pe Ion Marin.

Tipografia lui Rosetti, în timpul existenței sale, a suferit mai multe mutări :

Astfel, din sala Bossel se mută în str. Biserica Caimata, de aci în str. Biserica Enei, apoi în str. Brezoianu, în str. Pătrașcu Vodă apoi în str. Academiei unde se afla hotelul Bristol de unde de fapt trece în posesia lui Laurian.

În anul 1874 Laurian și Conduratu au mutat-o în str. Doamnei nr. 14.

Pe parcursul acestor mutări dintr-un local în altul, lipsită de îngrijirea unor specialiști pricepuți, tipografia lui Rosetti ajunsese aproape în imposibilitatea de a lucra în condițiuni corespunzătoare.

Deseori, Rosetti și-a manifestat nemulțumirea față de felul în care era imprimat ziarul Românul.

Aceasta era situația tipografiei sale în momentul în care s-a prezentat ca cumpărător unul din foștii săi directori tehnici, Carol Göbl, care o obține în ziua de 16 aprilie 1876, pentru suma de 6.600 lei²⁷.

La trecerea tipografiei în posesia lui Carol Göbl, în inventarul său se afla o mașină nr. 10, foarte veche, de fapt era mașina lui Kopang montată în 1850, iar ca accesorii câteva piese.

Imediat după ce tipografia a intrat în posesia lui Carol Göbl, acesta i-a schimbat firma, în „Tipografia Concordia, Carol Göbl“, dar care a ținut numai o zi, după care o schimbă în „Tipografia Românului, Carol Göbl, iar după alte câteva zile a șters articolul genetival de la cuvîntul „Românului“, rămînînd de astă dată definitiv „Tipografia Românul, Carol Göbl“.

²⁷ Primul număr din *Românul*, tipărit de Carol Göbl, este cel de la 17 aprilie 1876.

La 27 septembrie 1881 în sala Teatrului Național din București s-au sărbătorit 25 de ani de la apariția ziarului *Românul*, cu care prilej s-a dat un mare banchet în cinstea lui C. A. Rosetti în calitate de întemeietor, la care au luat parte un număr de peste 300 de invitați printre care și foștii lui colaboratori.

Cu acest prilej, C. A. Rosetti în cuvîntul pe care l-a luat, a făcut o analiză critică a activității desfășurate, recunoscînd colaboratorilor săi meritele în activitatea depusă de ei.

„*Românul* d-lor, are fericirea de a avea lucrători tipografi, și dintre care am avut bucuria de a vedea aci pe cîțiva din cei cu care am început, și care astăzi cei mai mulți sint directori de tipografii. Acești lucrători veneau dimineața, își împărțeau literele, își făceau lucrările casei, și cînd venea ora în care manuscrisul primelor articole trebuia să fie dat — și erau cam rău crescuți acei lucrători, căci cereau ca noi să fim exacti în a le da de lucru îndată să fim exacti după deprinderea D-lui Dimitrie Ghica —, ei bine, acei lucrători tipografi ai „*Românului*“ se întruneau se puneau pe scaune și unul din ei citea primul articolul, îl discutau, aplaudau, comentau, criticau și adesea unul din ei venea și-mi zicea : Domnule, mă iertați, aci n-am înțeles, ideea nu este clară mă iartă, aci îmi pare că este o contradicere.

Vedeți dar D-lor, că era lesne să fii redactorul unui jurnal, și să nu faci multe greșeli, cînd însăși lucrătorii tipografi luau parte activă la redacțiunea ziarului...”²⁸.

Cu acest prilej întreaga presă românească, aproape toate tipografiile bucureștene au participat la această sărbătoare, i-au trimis telegrame sau i-au consacrat articole în coloanele lor.

Iată de pildă ce scria cu două zile mai înainte de acest eveniment ziarul „*Bukarester Tageblatt* (8 oct. 1881) „Poimîine, ziarul cel mai vechi și mai stimat din România, sărbătorește odată cu aniversarea a 25-a, a existenței sale, și ziua de onoare a unui bărbat, care, fiind pionierul adevărat al ziaristicii naționale, ar fi meritat să ocupe o pagină de onoare în istoria României, chiar dacă n-ar fi devenit precum este, prin participarea sa la viața politică și prin influența sa puternică, unul din întemeietorii cei mai însemnați ai mărimii actuale a patriei sale“.

Iar *Curierul Financiar* arăta : „ca ziarist român dl. Rosetti a meritat cu drept cuvînt numirea de decan al presei noastre“.

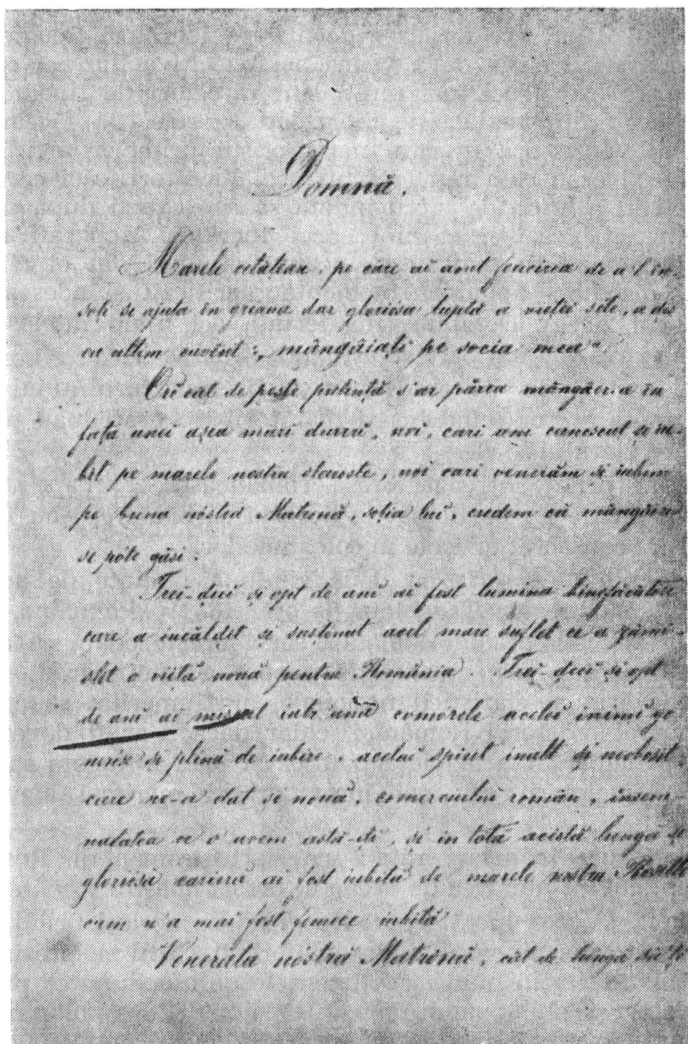
În sfîrșit, „*Vocea lucrătorului tipograf*“ cu același prilej arăta : „ca organ al lucrătorilor tipografi ...sîntem fericiți că ni se prezintă plăcuta ocaziune a manifesta în public sentimentele de afecțiune ce purtăm ilustrului fondator și abil conducător al ziarului „*Românul*“, mai ales că el este și unul din vechii patroni de tipografie...”²⁹.

²⁸ C. A. Rosetti *ca tipograf*, p. 54.

²⁹ Banchetul oferit lui C. A. Rosetti cu ocazia aniversării a 25-a a fondării *Românului* la 27 sept. 1881, Buc., 1881, p. 132—140.

C. A. Rosetti în afara activității sale politice, o mare parte a vieții sale, așa cum am văzut mai sus, și-a dedicat-o activității tipografice și de librar.

Numărul de gazete pe care le-a fondat este foarte mare. Succesiv, el a publicat „Concordia“, „Pruncul Român“, „Românul“, „Românul de duminică“, „Constituțiunea“, „Libertatea“, „Tîntarul“, „Conștiința Națională“, iarăși „Românul“ care apare din 1866 pînă în 1883, și altele.

Pagina 1-a a scrisorii de condoleanțe adresate soției lui C. A. Rosetti de către comercianții și industriașii din Capitală (semnături parțiale).

decît să-mi urmez calea, bună sau rea, fără a aştepta din partea oamenilor mai mult decît din ceea ce pot da..."³⁰.

Se stinge din viaţă la 8 aprilie 1885. El lasă în urma sa un testament, din care menţionăm doar cîteva idei : „Recomand tuturor, şi mai cu seamă fiilor mei, să iubească poporul şi pe săteni şi să lupte cu iubire pentru fericirea tuturor”³¹.

— Ideile sale progresiste îi atrăsese preţuirea şi dragostea poporului, a cercurilor progresiste de peste hotare care vedeau în el pe unul din cei mai de seamă oameni de stat ai României moderne.

A fost dus la locul de veci, după dorinţa lui, într-o simplă căruţă trasă de un singur cal, iar slujba i-a oficiat-o un singur preot.

Dar pe străzi, de-a lungul drumului parcurs de carul mortuar, peste 100 000 de cetăţeni erau înşiruiţi, iar alţi 20 000 urmau încolonaţi după carul mortuar.

Negustorii bucureşteni au prezentat în chip de condoleanţe soţiei sale un album cu peste 300 de semnături şi aprecieri la adresa celui ce a fost C. A. Rosetti³².

C. A. Rosetti va rămîne în istoria României ca una din figurile de seamă ale gînditorilor progresişti, unul din fondatorii ziaristicii moderne, politician sensibil şi inteligent, de o mare probitate morală şi un mare patriot.

C. A. ROSETTI — TYPOGRAPHE, EDITEUR ET LIBRAIRE

RÉSUMÉ

L'auteur, utilisant une série de données moins connues, présente l'activité de typographe, d'éditeur et de libraire de C. A. Rosetti déployée à Bucarest. L'étude indique entre autres que C. A. Rosetti, en commençant avec l'année 1847 et jusqu'à la fin de sa vie, a déployé, outre son activité politique bien connue, une prodigieuse activité de typographe et de libraire aussi. Il a été le fondateur d'un grand nombre de gazettes et de périodiques parmi lesquels une place importante occupe „Românul”, qui a paru en 1866 jusqu'en 1883 sous sa directe administration.

On souligne en cette étude le fait que C. A. Rosetti restera dans l'Histoire de la Roumanie comme l'une des figures proéminentes des penseurs progressistes, l'un des fondateurs du journalisme moderne, un grand patriote.

³⁰ C. Borănescu Lahovary, *op. cit.*, p. 33.

³¹ *Ibidem*.

³² Arhiva Muzeului de istorie a municipiului Bucureşti, Inv. 41.781.